

فقه منافع مالی

روایت اسلامی

تألیف:

غلامرضا مصباحی مقدم

عضو هیئت علمی دانشگاه امام صادق (علیه السلام)

انتشارات
دانشگاه امام صادق علیه السلام

عنوان: فقه منابع مالی دولت اسلامی
مؤلف: دکتر غلامرضا مصباحی مقدم
ناشر: دانشگاه امام صادق علیه السلام
صفحه آرا: رضا عبداللہی

ویراستار ادبی و طراح جلد (یونیفرم): محمد روشنی
نمایه ساز و ناظر نسخه پردازی و چاپ: رضا دیبا
چاپ و صحافی: سپیدان تهران
چاپ اول: ۱۳۹۷
قیمت: ۱۸۰/۰۰۰ ریال
شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۶۲۴-۳

تهران: بزرگراه شهید چمران، مدیریت، انتشارات دانشگاه امام صادق علیه السلام
صندوق پستی ۱۵۹-۵، پد.تی: ۰۱۴۶۵۹۴۳۶۸۱ • تلفکس: ۸۸۳۷۰۱۴۲
فروشگاه اینترنتی: www.ktabestab.ir • E-mail: press@isu.ac.ir

سرشناسه: مصباحی مقدم، غلامرضا، ۱۳۳۰-
عنوان و نام پدیدآور: فقه منابع مالی دولت اسلامی، مؤلف: غلامرضا مصباحی مقدم.
مشخصات نشر: تهران: دانشگاه امام صادق علیه السلام، (ع)، ۱۳۹۷
مشخصات ظاهری: ۲۲۰-۳
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۶۲۴-۳
موضوع: مالیه عمومی (فقه)
موضوع: مالیات اسلامی
شناسه افزوده: دانشگاه امام صادق علیه السلام (ع)
رده بندی کنگره: ۱۳۹۷ ۷۷ عم ۲۳۲/۲ BP
رده بندی دیویی: ۲۹۷/۴۸۳۳
شماره کتابشناسی ملی: ۵۱۲۷۴۳۵

تمام حقوق محفوظ است، هیچ بخشی از این کتاب بدون اجازه مکتوب ناشر قابل تکثیر یا تولید مجدد هیچ شکلی از جمله چاپ، فتوکپی، انتشار الکترونیکی، فیلم و صدا و انتقال در فضای مجازی نمی باشد.
این اثر تحت پوشش قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان ایران قرار دارد.

مجموعه کتابخانه امام صادق علیه السلام

کتابخانه امام صادق علیه السلام

فهرست مطالب

۱۳	سخن ناشر .....
۱۵	پیشگفتار .....
۲۱	فصل اول: دوا - اسلامی و وظایف آن .....
۲۱	مقدمه .....
۲۲	۱. ولایت فقیه .....
۲۳	۲. گستره ولایت فقه .....
۲۳	۱-۲. ولایت فقیه در برابر سببه .....
۲۴	۲-۲. ولایت فقیه در امور عمومی «ولایت مطلقه فقیه» .....
۲۸	۳. وظایف دولت اسلامی .....
۲۸	۱-۳. حفظ نظام و بقاء اسلام .....
۲۹	۲-۳. دفاع از قلمرو حاکمیت (امنیت ملی) .....
۳۰	۳-۳. برقراری امنیت در شهرها و راهها .....
۳۱	۴-۳. قانون‌گذاری .....
۳۲	۵-۳. جلوگیری از ظلم بر ضعفا و احقاق حقوق آنان از افویا، اختراعت و شدت .....
۳۲	۶-۳. برپا کردن نظام قضایی عادلانه به منظور اقامه حدود الهی و فصل خصومت‌ها و نزاع بین مردم، بر اساس حق و عدل .....
۳۳	۷-۳. آموزش و برپایی شعائر دینی .....
۳۴	۸-۳. جمع‌آوری زکات، خمس، درآمدهای مالیاتی و سایر درآمدهای عمومی و تخصیص آن‌ها به موارد نیاز از مصرف عمومی و نیازمندان .....
۳۵	۹-۳. آموزش و تربیت عمومی .....
۳۵	۱۰-۳. امر به معروف و نهی از منکر .....
۳۶	۱۱-۳. رفق و مدارا و گذشت با شهروندان مسلمان و غیرمسلمان در قلمرو دولت .....

۳-۱۲.	نظارت بر بازار و جلوگیری از احتکار و تبانی و تعیین نرخ برای کالاها
۳۷	در صورت ضرورت .....
۳-۱۳.	اهتمام به بهداشت و سلامت عمومی .....
۳۸	.....
۳-۱۴.	اهتمام به سلامت محیط زیست .....
۳۸	.....
۳-۱۵.	برقراری عدالت اجتماعی .....
۳۹	.....
۳-۱۶.	اهتمام به رشد و پیشرفت علوم و فنون و فناوری‌ها .....
۳۹	.....
۳-۱۷.	رعایت حقوق و آزادی‌های مردم .....
۴۰	.....
۳-۱۸.	سیاست‌گذاری برای آینده بهتر جامعه اسلامی .....
۴۱	.....
۳-۱۹.	حمایت از سایر ملت‌های مسلمان و محرومان جهان .....
۴۲	.....
۳-۲۰.	رابط با همسایگان و سایر دولت‌ها و ملت‌ها .....
۴۲	.....
۴۳	جمع‌بندی فصل اول .....
۴۳	.....
فصل دوم:	احوال عمومی دولتی .....
۴۵	.....
۴۵	مقدمه .....
۴۵	قسمت اول: «انفال» و «فی» .....
۴۷	۱. ملاک انفال .....
۴۹	۲. معنای مالکیت امام بر انفال .....
۵۲	۳. مصادیق انفال در روایات .....
۵۲	۳-۱. زمین‌های موات .....
۵۳	۳-۲. زمین‌های بلاصاحب .....
۵۴	۳-۳. سر کوه‌ها و درون دره‌ها .....
۵۴	۳-۴. جنگل‌ها و مراتع .....
۵۶	۳-۵. دریاها و رودهای طبیعی .....
۵۷	۳-۶. معادن .....
۶۳	۳-۷. زمین‌هایی که از کفار بدون جنگ به مسلمانان منتقل شده است .....
۶۴	۳-۸. قطیع و صفایای پادشاهان .....
۶۵	۳-۹. غنائم برگزیده .....
۶۷	۳-۱۰. غنائم جنگ بدون اذن امام .....
۶۸	۳-۱۱. میراث بدون وارث .....
۷۱	جمع‌بندی قسمت اول .....

۷۱.....	قسمت دوم: دارایی‌های تحت نظارت و مدیریت دولت اسلامی
۷۲.....	۱. اراضی آباد به دست بشر در هنگام فتح
۷۹.....	۲. اراضی صلحی (جزیه)
۸۰.....	۳. اراضی طوع
۸۱.....	۴. اوقاف تحت نظارت و مدیریت دولت اسلامی
۸۳.....	جمع‌بندی قسمت دوم
۸۵.....	فصل سوم: بهره‌برداری از ثروت‌های خدادادی زمین
۸۵.....	مقدمه
۸۹.....	۱. صورت تحصیل اذن امام برای تصرف در «انفال»
۹۱.....	۲. حقوق امام رسالت فیء
۹۹.....	۳. چگونگی بهره‌برداری از ثروت‌های خدادادی
۹۹.....	۱-۳. حیازت
۱۰۱.....	۱-۳-۱. چگونگی بهره‌برداری از «انفال»
۱۰۳.....	۲-۳. اقطاع انفال
۱۰۳.....	۳-۳. تحجیر
۱۰۶.....	۳-۴. احیاء زمین موات
۱۰۶.....	۳-۴-۱. چگونگی احیاء زمین موات
۱۰۷.....	۳-۴-۲. شروط احیاء زمین‌های موات
۱۱۴.....	۳-۴-۳. تفکیک اجاره از وکالت و شرکت در اجاره اموات
۱۱۷.....	۳-۴-۴. نقش احیاء‌کننده زمین و حقوق مترتب بر احیاء
۱۱۷.....	الف. حق اقطاع و تحجیر
۱۱۸.....	ب. «مالکیت» یا «حق اولویت» احیاء‌کننده
۱۲۳.....	ج. مالکیت طولی امام و احیاء‌کننده زمین
۱۲۵.....	د. پرداخت خراج
۱۲۵.....	هـ. ضرورت استمرار آبادانی برای حفظ حق اکتسابی
۱۲۷.....	و. حکم موات شدن زمین پس از «احیاء»
۱۴۰.....	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری احیاء موات
۱۴۰.....	۳-۵. بهره‌برداری از اراضی آباد طبیعی
۱۴۲.....	۳-۶. بهره‌برداری از اراضی آباد بشری

- ۱۴۴..... ۷-۳. بهره‌برداری از معادن
- ۱۴۵..... ۱-۷-۳. معادن ظاهری
- ۱۴۶..... ۲-۷-۳. معادن باطنی
- ۱۴۶..... ۳-۷-۳. معادن باطنی در اعماق زمین
- ۱۴۷..... ۴-۷-۳. مالکیت معدن به تبع مالکیت زمین
- ۱۴۹..... ۸-۳. احداث چاه، قنات و نهر
- ۱۴۹..... جمع‌بندی فصل سوم
- ۱۵۱..... صبا چهارم: منابع درآمد دولت اسلامی
- ۱۵۱..... قسمت اول: زکات
- ۱۵۱..... مقدمه
- ۱۵۷..... ۱. زکات در اسلام
- ۱۵۹..... ۱-۱. «زکات» یکی از ارکان اسلام
- ۱۵۹..... ۲-۱. «زکات» در بین نماز
- ۱۶۰..... ۳-۱. «زکات» مفهوم شرعی
- ۱۶۰..... ۲. اهداف و آثار زکات
- ۱۶۰..... ۱-۲. تطهیر و تزکیه انسان
- ۱۶۰..... ۲-۲. حفظ اموال انسان از خطرها
- ۱۶۴..... ۳-۲. رشد و نمو اموال
- ۱۶۵..... ۴-۲. آزمایش ثروتمندان
- ۱۶۷..... ۵-۲. تأمین معیشت فقرا
- ۱۶۹..... ۶-۲. کمک به امر دین نیازمندان
- ۱۷۰..... ۷-۲. تقویت دین و نظام اسلامی
- ۱۷۰..... ۸-۲. منبع درآمدی برای دولت اسلامی
- ۱۷۰..... جمع‌بندی قسمت اول
- ۱۷۱..... قسمت دوم: زکات عام (حقوق اموال)
- ۱۷۷..... جمع‌بندی قسمت دوم
- ۱۷۷..... قسمت سوم: زکات اموال
- ۱۷۷..... ۱. موارد زکات اموال
- ۱۸۵..... ۲. شرایط وجوب زکات اموال

۱۸۵.....	۱-۲. نصاب زکات شتر
۱۸۶.....	۲-۲. نصاب زکات گاو
۱۸۶.....	۳-۲. نصاب «زکات» گوسفند
۱۸۶.....	۴-۲. نصاب «زکات» طلا (دینار)
۱۸۷.....	۵-۲. نصاب «زکات» نقره (درهم)
۱۸۷.....	۳. «زکات» پول اعتباری
۱۸۹.....	۴. نظریه وضع زکات در اختیار حاکمان حق
۱۹۵.....	۵. ضرورت پرداخت «زکات» به حاکم اسلامی
۲۰۰.....	۶. «زکات» بر چه کسانی واجب است؟
۲۰۰.....	۷. حکم مانع الزکاة
۲۰۲.....	۸. موارد معرف «زکات»
۲۰۷.....	۹. تأمین سطح استاندارد زندگی برای نیازمندان
۲۰۹.....	۱۰. مقدار زکات و اول پرداخت آن به هر فقیر
۲۱۰.....	۱۱. «زکات» برای فقراء نباشد
۲۱۱.....	۱۲. زکات ابدان: فطره
۲۱۲.....	۱-۱۲. موارد وجوب «زکات فطره»
۲۱۳.....	۲-۱۲. درآمد «زکات فطره»
۲۱۳.....	جمع‌بندی قسمت سوم
۲۱۵.....	قسمت چهارم: خمس
۲۱۹.....	۱. رابطه «خمس» و «زکات عام»
۲۲۲.....	۲. خمس به عنوان حق واحد
۲۲۴.....	۳. پرداخت خمس به امام و حاکم اسلامی
۲۲۴.....	۴. منابع خمس
۲۲۵.....	۱-۴. غنائم جنگ
۲۲۶.....	۲-۴. معادن
۲۲۹.....	۳-۴. ارباح مکاسب
۲۳۲.....	۱-۳-۴. کیفیت تشریح خمس در ارباح مکاسب
۲۳۳.....	۴-۴. کنز
۲۳۴.....	۵-۴. غوص

- ۲۳۵..... ۴-۶. زمینی که «ذمی» از مسلمانان خریداری کند
- ۲۳۶..... ۴-۷. مال حلال مخلوط با حرام
- ۲۳۸..... ۵. خمس، به عین مال تعلق می‌گیرد
- ۲۳۹..... ۶. دریافت کنندگان «خمس»
- ۲۴۰..... جمع‌بندی قسمت چهارم
- ۲۴۱..... قسمت پنجم: انقاقات و صدقات
- ۲۴۴..... ۱. نکات قابل توجه در «انقاقات» و «صدقات»
- ۲۴۹..... ۲. تفسیر اخلاقی «مالکیت» در اسلام
- ۲۵۲..... جمع‌بندی قسمت پنجم
- ۲۵۳..... قسمت ششم: خراج و جزیه
- ۲۵۳..... ۱. خراج اداسی مفتوح العنوه
- ۲۵۴..... ۱-۱. تعریف خراج و مقاسمه
- ۲۵۶..... ۱-۲. اهمیت «خراج» در اداره «دولت»
- ۲۵۹..... ۱-۳. مصارف خراج
- ۲۵۹..... ۱-۴. عطایای مسلمانان
- ۲۶۰..... ۱-۵. عطایا در عصر خلیفه سوم
- ۲۶۱..... ۱-۶. عطایا در عصر عثمان
- ۲۶۲..... ۱-۷. عطایا در عصر امیرالمؤمنین علی (علیه السلام)
- ۲۶۴..... ۱-۸. خراج در عصر حاضر
- ۲۶۵..... ۱-۹. خراج انفال
- ۲۷۰..... جمع‌بندی بحث خراج
- ۲۷۱..... ۲. جزیه
- ۲۷۳..... ۲-۱. پرداخت کنندگان جزیه
- ۲۷۵..... ۲-۲. مقدار جزیه
- ۲۷۶..... ۲-۳. وضع مالیات غیر «جزیه» بر «اهل ذمه»
- ۲۷۷..... ۲-۴. جزیه در عصر حاضر
- ۲۷۸..... جمع‌بندی بحث جزیه
- ۲۷۹..... قسمت هفتم: مالیات‌های حکومتی
- ۲۷۹..... ۱. اصل عدم جواز وضع مالیات

۲۸۱.....	۲. حق معلوم در روایات
۲۸۴.....	۳. مذمت عشاران
۲۹۰.....	۴. ضرورت مطالعه و برآورد درآمد حقوق مالی واجب
۲۹۴.....	۵. مبانی مشروعیت مالیات‌های حکومتی
۳۰۰.....	جمع‌بندی قسمت هفتم
۳۰۳.....	منابع و مآخذ
۳۰۹.....	نمایه ...

فهرست جداول

۲۹۰.....	۱۳۸۰-۱۳۸۹	جدول ۱. طرفت بافق - رکات در اقتصاد ایران طی سال‌های
۲۹۱.....	۱۳۸۰-۸۹	جدول ۲. ظرفیت نمونه ... در ایران طی سال‌های
۲۹۱.....	۱۳۸۰-۸۹	جدول ۳. مقایسه درآمد با توجه زکات و خمس با درآمد مالیاتی دولت در سال‌های

«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ»

وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ عِلْمًا وَقَالَا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
فَضَّلَنَا عَلَى كَثِيرٍ مِّنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ

(قرآن کریم، سوره مبارکه النمل / آیه شریفه ۱۵)

سخن ناشر

فلسفه وجودی دانشگاه امام صادق (علیه السلام) که از سوی ریاست فقید دانشگاه به کرات مورد توجه قرار گرفته، تربیت نیروی انسانی متعهد، باتقوا و کارآمد در عرصه عمل و نظر است تا از این طریق دانشگاه برانند بشر انسانی خود را در سطح راهبردی به انجام رسانند.

از این حیث «تربیت» را می‌توان مقوله‌ای محوری یاد نمود که وظایف و کار ویژه‌های دانشگاه، در چارچوب آن معنا می‌یابد؛ «تربیت» بدون «علم» بدون «تزکیه» بیش از آنکه ابزاری در مسیر تعالی و اصلاح امور جامعه باشد، عاملی مشکل‌ساز خواهد بود که سازمان و هویت جامعه را متاثر و دگرگون می‌سازد.

از سوی دیگر «سیاست‌ها» تابع اصول و مبادی علمی هستند و نمی‌توان منکر این تجربه تاریخی شد که استواری و کارآمدی سیاست‌ها در گرو انجام پژوهش‌های علمی و به‌رمندی از نتایج آن‌هاست. از این منظر پیشگامان عرصه علم و پژوهش، راهبران اصلی جریان‌های فکری و اجرایی به حساب می‌آیند و نمی‌توان آینده درخشانی را بدون توانایی‌های علمی - پژوهشی رقم زد و سخن از «مرجعیت علمی» در واقع پاسخ‌گویی به این نیاز بنیادین است.

دانشگاه امام صادق (علیه السلام) در واقع یک الگوی عملی برای تحقق ایده دانشگاه اسلامی در شرایط جهان معاصر است. الگویی که هم‌اکنون ثمرات نیکوی آن در فضای ملی و بین‌المللی قابل مشاهده است. طبعاً آنچه حاصل آمده محصول نیت

خالصانه و جهاد علمی مستمر مجموعه بنیان گذاران و دانش آموختگان این نهاد است که امید می رود با انکا به تأییدات الهی و تلاش همه جانبه اساتید، دانشجویان و مدیران دانشگاه، بتواند به مرجعی تمام عیار در گستره جهانی تبدیل گردد.

معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق (علیه السلام) با توجه به شرایط، امکانات و نیازمندی جامعه در مقطع کنونی با طرحی جامع نسبت به معرفی دستاوردهای پژوهشی دانشگاه، ارزیابی سازمانی - کارکردی آنها و بالاخره تحلیل شرایط آتی اقدام نموده که نتایج این پژوهش ها در قالب کتاب، گزارش، نشریات علمی و... تدوین و علاقه مندان می گردد. هدف از این اقدام - ضمن قدردانی از تلاش خالصانه تمام کسانی که با آرمان و اندیشه ای بزرگ و ادعایی اندک در این راه گام نهادند - درک، کارایی و اصلاح آنها است تا از این طریق زمینه پرورش نسل جوان و علاقه مندان به طی این طریق نیز فراهم گردد؛ هدفی بزرگ که در نهایت مرجعیت مکتب علمی امام صادق (علیه السلام) را در گستره بین المللی به همراه خواهد داشت (ان شاء الله).

ولله الحمد

معاونت پژوهشی دانشگاه